

*Мирон Вачевський, професор кафедри менеджменту та підприємництва
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКА ПРОПОЗИЦІЯ ТА ВИМОГИ ДО ПОДАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ КЕРІВНИКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкриваються питання про суть раціоналізаторської пропозиції, правила її подання, приклад оформлення та обрахунку авторської виплати за подану і впроваджену раціоналізаторську пропозицію.

Актуальність проблеми. Сучасний стан освітньої підготовки випускників ВНЗ чи професійно технічних закладів вимагає від випускника необхідних знань у галузі інтелектуальної власності, зокрема промислової, до якої відносять раціоналізаторські пропозиції, винаходи, промислові зразки та товарні знаки.

Знання у галузі промислової власності необхідні перш за все майбутнім маркетологам, які свою діяльність пов'язують із виробництвом, або будь-яким іншим видом діяльності. Раціоналізація – це вдосконалення існуючої техніки і технології, технологічних процесів, видів людської діяльності. Людина чи працівник у процесі своєї діяльності постійно знаходить можливість вдосконалити працю на робочому місці, чи сам процес виробництва, що дає можливість знизити собівартість виробництва або підвищити продуктивність праці чи підвищити культуру виробництва, техніку безпеки тощо.

Слід зазначити, що для підготовки фахівців за спеціальністю 7.050108 “Маркетинг” за напрямом 0501 Економіка і підприємництво” спеціалізацій “Підприємницька діяльність”, “Менеджмент і маркетинг організацій” для студентів ВНЗ вводиться навчальна дисципліна “Інтелектуальна власність” відповідно до наказу МОНУ від 20.10.04 р. №811 та листа Державного департаменту інтелектуальної власності МОНУ від 03.03.05 р. №16-09/928. Відповідно до цього автором розроблено і опубліковано навчальний підручник.

Законодавче визначення раціоналізаторської пропозиції дається у главі 41 “Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію” проекту ЦК України. Згідно зі ст. 483 цього проекту раціоналізаторською є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить

технологічне, технічне або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності¹.

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт або процес. Раціоналізаторською визнається пропозиція, що є новою і корисною для юридичної особи, якій вона подана, і передбачає створення чи зміну конструкції виробів, технології виробництва, і застосування техніки або складу матеріалу.

У наведених визначеннях не тільки вказуються критерії охороноспроможності, а й перераховуються конкретні види пропозиції, які можуть бути визнані раціоналізаторськими. До таких критеріїв належать: технологічне, технічне або організаційне рішення; новизна; корисність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтелектуальної власності у науково-методичній та спеціальній педагогічній літературі, розглядають зокрема автори: А. Бачун [1], С. Бондаренко [2], М. Бару [3], М. Вачевський, В. Кремень, В. Мадзігон [4], М. Вачевський, О. Вачевський [5], М. Вачевський [6], С. Довгий, В. Кремень [7], П. Цибульов [8]. Незважаючи на посилену увагу вчених до проблем організації освіти в галузі інтелектуальної власності, деякі важливі аспекти вивчення студентами у ВНЗ суті раціоналізаторської пропозиції залишаються актуальними і вимагають постійного висвітлення для ознайомлення, вивчення та на цій основі формування професійних компетенцій у практичній діяльності.

Мета статті. Висвітлити аспекти про раціоналізаторську пропозицію та вимоги до її підготовки і порядок подання керівнику підприємства, що вивчається студентами ВНЗ економічних та технічних спеціальностей, зокрема майбутніми маркетологами у курсі інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Передусім

¹ Охорона інтелектуальної власності в Україні. – К.: “Форум”, – 2002. – 319 с.

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКА ПРОПОЗИЦІЯ ТА ВИМОГИ ДО ПОДАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ КЕРІВНИКУ ПІДПРИЄМСТВА

раціоналізаторська пропозиція відповідно до ст.483 проекту Цивільного кодексу (ЦК) України має бути спрямована на створення або зміну організаційного заходу, конструкції виробів, технології виробництва і застосування техніки або складу матеріалу. Цей критерій є родовим і має комплексний характер. З одного боку, він означає, що пропозиція повинна містити конкретне рішення задачі, а не просту її постановку. Раціоналізатор повинен дати конкретні вказівки, що і як треба зробити, аби одержати бажаний результат. Не визнаються розв'язком задачі пропозиції, які лише констатують ту чи іншу проблему, обмежуються вказівкою на доцільність якогось заходу або на позитивний ефект, що може бути отриманий від її реалізації. Раціоналізаторська пропозиція має містити принципове рішення, конкретизоване настільки, щоб воно не викликало ніяких припущень, розкривало суть авторського задуму і не вимагало додаткової доробки творчого характеру. Ця умова буде виконана, якщо в пропозиції і матеріалах, які її пояснюють, є дані, необхідні і достатні для практичного здійснення пропозиції за допомогою відомих організаційних та технологічних прийомів конструювання чи проектування.

Водночас названий критерій охороноспроможності потребує, щоб розв'язок задачі мав технологічний, технічний чи організаційний характер. *Іншими словами, зі всієї маси ділових пропозицій, що можуть принести підприємству реальну користь, раціоналізаторськими визнаються лише ті, що розв'язують практичні задачі за допомогою технологічних, технічних чи організаційних засобів* [4, 70 – 78].

У самому законодавстві вказуються окремі види технологічних, технічних чи організаційних рішень. До них належать: створення чи зміна конструкції виробів або застосовуваної техніки; створення чи зміна режиму організації діяльності юридичної особи або технології виробництва; зміна складу матеріалу.

Другим критерієм охороноспроможності раціоналізаторської пропозиції є її новизна. На відміну від винаходів і корисних моделей, які повинні мати світову новизну, для раціоналізаторських пропозицій достатньо місцевої (локальної) новизни, тобто в межах тих юридичних осіб, яким вона подається. Коли конкретна пропозиція має світову новизну, це не є перешкодою для її кваліфікації як раціоналізаторської, якщо через якісь причини вона не оформляється як винахід чи корисна модель. Проте дослідження новизни заявленої раціоналізаторської пропозиції проводиться тільки

в масштабах певної юридичної особи, а не світового рівня техніки.

Новизна раціоналізаторської пропозиції встановлюється на певний момент часу. Стосовно цих пропозицій у нормативних актах вживається поняття першості, а не пріоритету. Першість визначається датою надходження до юридичної особи правильно оформленої заяви на раціоналізаторську пропозицію. Тобто першість визнається за автором, який першим подав у встановленому порядку заяву на раціоналізаторську пропозицію, навіть якщо вона була спочатку відхилена і це не було оскаржено автором. Раціоналізаторській пропозиції автора можуть бути протиставлені лише відомості, які розкривають суть даного чи тотожного рішення, що стали відомі юридичній особі до зазначеної вище дати першості.

Оскільки для раціоналізаторських пропозицій достатньо місцевої новизни, коло джерел, що беруться до уваги при дослідженні даного критерію, досить обмежене. Пропозиція не визнається новою, якщо до дати подання заяви дане подібне рішення:

- вже використовувалося цією юридичною особою, крім випадків, коли воно використовувалося з ініціативи автора упродовж не більше, ніж трьох місяців до дати подання заяви. Ця пільга щодо новизни, якою користуються тільки автори пропозицій, впроваджених з їхньої ініціативи, не скасовує загального правила про те, що дата першості визначається на день надходження заяви на раціоналізаторську пропозицію. Тому новизна пропозиції може бути втрачена, якщо впродовж тримісячного пільгового терміну виникають зазначені нижче обставини, що порочать її новизну;

- передбачено наказами і розпорядженнями адміністрації юридичної особи. Ця обставина має враховуватись як джерело інформації, що протиставляється рішенню, якщо наказ чи розпорядження були видані до дати подання заяви, і вони не просто ставлять задачу, а й передбачають її розв'язання, яке тотожне заявленому;

- розроблено технічними службами цієї юридичної особи.

У даному випадку маються на увазі службові розробки, які були втілені у конкретне рішення, що може бути протиставлене заявленій раціоналізаторській пропозиції. Джерелами інформації, що включаються до інформаційного фонду, який враховується при визначенні новизни раціоналізаторських пропозицій, є результати

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКА ПРОПОЗИЦІЯ ТА ВИМОГИ ДО ПОДАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ КЕРІВНИКУ ПІДПРИЄМСТВА

науково-дослідних, проектних, конструкторських і технологічних розробок, що виконуються організаційно-технічними службами даної юридичної особи разом з аналогічними службами інших юридичних осіб, а також документація, отримана юридичною особою від іншої юридичної особи на підставі укладеного між ними договору про виконання науково-дослідницьких чи дослідницько-конструкторських робіт або договору про передачу науково-технічних досягнень та надання організаційно-технічної допомоги;

- заявлено іншою особою, якій належить першість на дану або тотожну раціоналізаторську пропозицію;

- рекомендовано вищестоящою юридичною особою або опубліковано в інформаційних виданнях із поширення передового досвіду в цій галузі. В обох випадках новизну пропозиції порочать лише такі рекомендації чи публікації, в яких розкривається суть рішення, що збігається із запропонованим;

- передбачено обов'язковими для юридичної особи нормативами.

До них належать стандарти, що надійшли до юридичної особи, норми, технічні умови, будівельні норми і правила, а також інші нормативно-технічні документи, якщо вони вказують конкретний шлях розв'язку задачі, який не відрізняється від запропонованого раціоналізатором.

Відомість розв'язку задачі з інших джерел інформації новизну раціоналізаторської пропозиції не порочить. Наприклад, не можуть бути протиставлені раціоналізаторській пропозиції відомості, почерпнуті зі спеціальної літератури або патентної документації. Водночас треба мати на увазі, що раціоналізаторські пропозиції мають бути результатом самостійної творчої роботи їхніх авторів. Тому не повинна визнаватися раціоналізаторською пропозиція, що застосована іншою юридичною особою або опублікована в пресі, якщо заявник запозичив її повністю і без додаткової конструкторської, технологічної чи організаційної доробки стосовно умов діяльності своєї юридичної особи. Зрозуміло, факт запозичення має бути очевидним. Тому відмова у визнанні пропозиції раціоналізаторською за цією підставою можлива лише тоді, коли даний факт остаточно доведений або не заперечується самим заявником. В іншому разі треба виходити з презумпції права авторства заявника на подану ним пропозицію.

Третім критерієм охороноспроможності раціоналізаторської пропозиції є її корисність.

Пропозиція визнається корисною, якщо її використання в умовах діяльності юридичної особи дає змогу одержати економічний, технічний чи інший позитивний ефект.

Корисність пропозиції визначається на основі порівняння результату, який має бути отриманий від застосування запропонованого рішення, із результатом, одержаним відомими юридичній особі або фактично застосовуваними нею рішеннями тієї самої задачі. Позитивний ефект від використання пропозиції може полягати, наприклад, у підвищенні продуктивності праці, якості, надійності та довговічності виробів, економії матеріальних і трудових ресурсів, але більш складним або технічно відсталим способом. Іноді впровадження раціоналізаторської пропозиції приводить до поліпшення одних показників при одночасному погіршенні інших. У цьому випадку, визначаючи корисність пропозиції, треба виходити з того, наскільки позитив від раціоналізації переважає її негативні моменти.

Завершуючи аналіз критеріїв охороноспроможності раціоналізаторських пропозицій, доречно зауважити, що конкретне їхнє застосування багато в чому визначається специфікою діяльності тієї чи іншої юридичної особи. Цілком очевидно, якщо вона оснащена передовою технікою і має кваліфіковані кадри, то тут ставляться більш високі вимоги до раціоналізаторів порівняно з юридичними особами, які є технічно відсталими. Тому нормальною є ситуація, коли певна пропозиція однією юридичною особою визнається раціоналізаторською, а іншою – відхиляється через відсутність новизни та корисності.

Значимо, що заява на раціоналізаторську пропозицію подається тільки на одне рішення, яке може бути визнане раціоналізаторським. Заява повинна бути складена автором (співавторами) відповідно до встановленої форми (приклад оформлення пропозиції, які документи необхідно, розрахунок авторської виплати від використання пропозиції, широко висвітлено в роботі [5, 50–58]).

У заяві треба вказати назву пропозиції, перерахувати всіх без винятку співавторів, творчою працею яких створено пропозицію, і вказати відомості про них: прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посаду, освіту.

Якщо заява подається автором, який не працює на даному підприємстві, вказується його домашня адреса, за якою з ним буде вестися листування чи переказуватися авторська винагорода.

У розділі “*Опис пропозиції*” повинні бути викладені недоліки існуючої конструкції виробу, технології виробництва і техніки, що

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКА ПРОПОЗИЦІЯ ТА ВИМОГИ ДО ПОДАВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ КЕРІВНИКУ ПІДПРИЄМСТВА

застосовується, або складу матеріалу, які ліквідовуються пропозицією; мета пропозиції; зміст запропонованого технічного рішення, включаючи дані, достатні для його практичного виконання, а також відомості про економічний або інший позитивний ефект.

Удосконалення технології виробництва може характеризуватися, наприклад, змінами в проведенні технологічних операцій, їх послідовності, параметрах режимів (температура, тиск і т. п.), а також змінами у використовуваних машинах, приладах, обладнанні, пристроях, які беруть участь у процесі. При цьому до технології виробництва відносять способи вимірювання, контролю випробування, монтажу, видобування й переробки сировини.

Удосконалення конструкції виробу може характеризуватися, наприклад, змінами в конструктивному виконанні деталей, вузлів, блоків і т. п., їх взаєморозміщенні і відповідності, геометричних формах.

Удосконалення складу матеріалу може характеризуватися змінами в інгредієнтах, які входять до його складу, та їх кількісному співвідношенні.

До заяви в разі необхідності повинні бути додані графічні матеріали (креслення, схеми, ескізи тощо), техніко-економічні розрахунки, а також повідомлені додаткові відомості до пропозиції, якщо вона подавалася раніше або подається одночасно, на інші підприємства.

Заява подається тому підприємству, діяльності якого стосується пропозиція, незалежно від того, працює автор на цьому підприємстві чи ні.

У разі надходження заяви проводиться перевірка дотримання передбачених вимог. Правильно складена заява приймається до розгляду і заноситься у журнал реєстрації заяв на раціоналізаторські пропозиції відповідно до затвердженої форми в день одержання, незалежно від прийнятого кінцевого рішення. На заяві проставляється дата її подачі і номер, під яким вона зареєстрована в журналі.

Журнал реєстрації повинен бути прошнурований, скріплений печаткою за підписом особи, яка приймає рішення щодо пропозицій. Сторінки журналу повинні бути пронумеровані, а сам журнал закріплюється за особою, що приймає всі пропозиції і реєструє їх.

З моменту реєстрації заява стає документом підприємства, і на прохання автора (співавторів) може бути видана копія зареєстрованої заяви. Заява не приймається до розгляду і не реєструється в журналі, якщо:

- вона складена з порушенням вимог;
- пропозиція не пов'язана з діяльністю підприємства, організації, міністерства;
- пропозиція має організаційний характер.

У цих випадках заява у 5-денний термін з дня її надходження повертається автору із зазначенням причини відмови в реєстрації або з поясненням, куди її слід направити.

Якщо автор не погоджується з відмовою у прийнятті до розгляду його заяви, він може оскаржити цю відмову в керівника підприємства. Скарга повинна бути розглянута в 15-денний термін з дня одержання повідомлення. У випадку задоволення скарги автора заява повинна бути прийнята до розгляду і зареєстрована в журналі за першою датою надходження, про що повинен бути зроблений відповідний запис у графі журналу "Примітка".

Після реєстрації заяви, але до винесення рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською або її відхилення, автор може доповнювати або змінювати опис пропозиції, креслення, схеми, не змінюючи, однак, суті пропозиції. Зміни і доповнення повинні бути оформлені окремим листом із вказуванням дати й підписом автора.

Зареєстрована заява адресується з метою прийняття тим підрозділам і службам, діяльності яких вона безпосередньо стосується (цех, відділи: механіку, конструктору, технологу, якщо в навчальних закладах – то кафедри, деканату і т. п.). Відповідальність за проходження заяви покладається на відповідних осіб, яких на підприємствах називають "рацоргани", або на відповідний підрозділ підприємства.

У висновку до пропозиції повинно бути підтверджено правильність технічного рішення, а також дано оцінку щодо його новизни і корисності. Відсутність новизни повинна бути обґрунтована і спиратися на відповідні джерела або повинна бути наведена аргументація недоцільності використання пропозиції. Висновок наводиться у розділі заяви "Висновок по пропозиції" і підписується відповідальними посадовими керівниками.

Щодо пропозиції можуть бути прийняті такі рішення:

- визнати пропозицію раціоналізаторською і прийняти до використання;
- провести дослідну перевірку пропозиції;
- пропозицію відхилити.

Рішення стосовно пропозиції приймається з врахуванням висновків керівників відповідних підрозділів щодо її новизни й корисності.

Рішення щодо відхилення пропозиції повинно бути аргументованим.

